

■ ■ ■ FÜGGELÉK ■

■■■ I. KAFFKA MARGIT ÉS RADNÓTI MIKLÓS ■

Radnóti Miklóst Kaffka Margit életművéhez tartós, egész életpályáján nyomon kísérhető vonzalom fűzte. Kaffka Margitról írta bölcsészetdoktori értekezését 1934-ben (Kaffka Margit művészi fejlődése), amelyben a „lélek és a forma összefüggéseinek problémái, a forma és az asszonyi lélek összefüggéseinek sajátosságai... s e sajátosságok szerepe a műben és az életműben” érdekelték. 1938-ban *Évfordulóra* cím alatt ír a *Nyugatban* „palinódiát”, kiigazítva disszertációjának egyes túlzásait és tévedéseit, és Kaffka Margit műveinek újrakiadása mellett kardoskodik, majd 1943-ban már a költőné összegyűjtött verseinek kiadásán dolgozik. Az *Irodalomtörténet* című folyóirat 1943. évi 4. számában közlésezi egyik addig kallódó versét, majd 1944-ben megjelennek a Kaffka-versek is (*Kaffka Margit Összes Versei*, Franklin Társulat kiadása) Radnóti Miklós gondozásában. Ugyanebben az évben a *Magyar Csillag* közöl tollából egy szép esszét róla (IV. évf. 2. sz, 100–103.), amelyben a költő összefoglalását adja annak az élménynek, amit benne Kaffka Margit műveinek olvasása, intenzív tanulmányozása kiváltott.

E „külső” történet mellett van egy másik is, amely a még nem létező Radnóti-filológia területéhez tartozik: a költő verseiben fellelhető Kaffka-hatások, reminiscenciák nyomozása, hiszen Kaffka Margit hatását Radnótira megkerülni nem lehet.

A Kaffka Margit-hatás két hulláma fedezhető fel Radnóti költészetében: az első a disszertáció írásának idejére; tehát az alakuló, fiatal költő elmélyült olvasásának idejére esik, a másik az érett költő művében fedezhető fel, amikor Kaffka Margit versei is az „elvesztett irodalom” fájdalmas emlékeit jelentették, hiszen a halál előtti két év bizonyos mértékben a Kaffka Margittal való intenzív foglalkozás esztendeje volt, amikor a költőné összes versei készültek sajtó alá.

A fiatal Radnóti *Újmódi pásztorok éneke* című verseskönyvében, az *Aprószentek* apró költeményei között olvasható az *Arckép* című:

Huszonkét éves vagyok. Így
nézhetett ki ősszel Krisztus is
ennyi idősen; még nem volt
szakálla, szőke volt és lányok
álmodtak véle éjjelenként!

Feltűnő a helyzet azonossága Kaffka *Madonna delle Katakomba* című verse következő részletével:

Ilyen volt tán, mikor magához vette
 Öregbátyja az ács. Tizenhatéves.
 Göndör, fekete sörénye vállig ér csak,
 S nagy, bizantinus, bús gyermekszeme,
 Mély, barna, sokfehérű szembogár
 Tágranyitottan kérdi misztériumát. –
 Mert arca előtt áll halvány, nagyocska
 Jézusa már; s az anyja bús szemével,
 Szemedbe néz a képről ő is merőn...

Meg kell állni ennél a pontnál, mert elgondolkoztató, hogy Radnóti a Kaffka-versekben szükségesnek tartja külön is kiemelni a bibliai témák megverselését, s e versek „profán” jellegét. „Frigor és ugyanakkor tiszteltteljes ez a szemlélet. Szokatlanul hangsúlyozza az ember jelleget” – írja majd disszertációjában. De idézhetnénk a Kaffka-prózából is: „A szenteket sem kímélte, a nőneműeket különösen – Évára kacsintott közben egyetértően, bizalmaskodva, és kevéssé-burkolt trivialitásokat mondott a krisztuséhes, csókolhatnám-szüzekre; a házasságban tiszta életet élt szent nők legintimebb szokásait firtatta...” (*Állomások. Kaffka Margit regényei*. II. Budapest, 1962, 15.).

Nemcsak Adynál, Kaffka Margit *Litánia* című versében is felbukkan a szerelmi vallomásnak az a kiélezett esete, amit a fiatal Radnóti így énekel meg:

Hugom is vagy néha, fehér arcú,
 vontaranyhaju kedvesem, mikor
 szavaink és ajkaink eltévesztik
 a szerelem útját és én ilyenkor
 szomorú pap-bátyád vagyok
 aki már túl van az ölelésen
 és szelidszájú kishúgát szereti
 benned, akit szeret.
 (Az *áhitat zsolttáraiból*. 3)

Kaffka Margit verse:

...Apám vagy és fiam vagy,
 A mátkám és a bátyám,
 – Kicsiny, fészkes madárkám,
 Ideál; szent, komoly, nagy, –

Pajtásom, kedvesem vagy!
(Litánia)

A megfelelések a motívumazonosság véletlenjén túlmutatva közvetlenebb hatást mutatnak itt még, hogy azután Radnóti pályája elkövetkező szakaszaiban is nyomuk maradjon: olvasói emlékként vagy a Kaffka-versre történő tudatos utalásként.

A gyönyörű *Huszonkilenc év* című versének nagy záróképe hasonló hangulati funkcióval Kaffka Margit *Mária évei* című regényében is felfedezhető: „Esteledett, és akkor nagyon szép volt – ahogy megindultam, és utat veszítve jártam a kert ismeretlen, gyönyörű távolságain. Vörhenyes fák, sárga fák a zöld közt – szokatlan és elbűvölő fényverődések a színes alkonyatban; a flamingók komolyan és graciózan lebegtek rózsaszín nyakuk pompás vonalával, és vékony lábuk alig látszva, szinte elveszett alóluk. – Egy percben sikerült mindent feledve egészen, véglegesen csak szomorú lenni és fájni...” (Kaffka Margit regényei. I. Budapest, 1962, 403.).

Radnóti *Negyedik eclogájának* egyik képében is Kaffka-reminiscencia sejlik fel:

A vörheny és a kanyaró
vörös hullámai mind partradobtak...

Kaffkánál: „A véráradás enyhébb véletlenjei most partra vetik itt-ott a sebzeteket, váltják, cserélik, frissítik, fokozzák így a kába szerelem esélyeit...” (Lírai jegyzetek egy évről. Kaffka Margit regényei. II. Budapest, 1962, 501.).

A *Nem tudhatom...*-ban is Kaffka-nyomra bukkanunk:

...s mi főntről pusztítandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek...

Kaffka *Állomások* című regényében a főhősnő élményeként olvashatunk erről a képről: „Zöld színfoszlányok, egy őrház, szemafor, piros lonc-rózsák, emberek! ... Soha ilyen világosan a szimbólumot nem érezte!” (Kaffka Margit regényei. II. 282., majd ismét a 348. oldalon).

Kaffka Margit művének a jelenléte Radnóti tudatában legintenzívebben a *Hetedik eclogában* figyelhető meg, amely mintha a *Záporos folytonos levél* című Kaffka-vers „női látásának” férfiúi párja lenne. Kaffka

Margit Lirai jegyzetek egy nyárról című művében olvashatjuk (háborús napló ez!): „Tizenegyet üt. Odakinn valahol messze már elcsitul az ágyúszó; nyitott szájjal, dúlt idegekkel rólunk álmodnak a szalmán...” Radnóti 1944 januárjában megjelent Kaffka-tanulmányában idézi ezt a két mondatot és elidőz mellettük: „Ez a *rólunk* (a kiemelés Radnótié – B. I.) szinte jelképes, egész művészetének a kulcsa. Leírták előtte is? Az a nagyon biológiai látás, ahogy az asszonyok az életet és a halált a maga természetes egyszerűségében és összetett fenségében látják... ezek a csodálatos asszonyi mozdulatok jellemzik költői mozdulatait, művészetét is”. A *Záporos folytonos levél* ennek az attitűdnek lírai megfogalmazása, míg a Radnóti-vers ennek az ellendarabja is, annak a megéneklése, amit a Kaffka-vers így mond:

De a baka is...
S mind gondol jó asszonyi szóra, meleg asszonyanyás kézre,
...Majd vitatják, kifelé tart-e már a kergült, beteg idő? ...

A férfi Radnótinál így hangzik a verskép:

...jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot,
s várja a véget, a sűrű homályba bukót, a csodákat.

Ám a megfelelések tovább is fel-felbukkannak a *Hetedik eclogában*, tovább fűzve Kaffka asszonyi szavára a férfiköltő feleletét:

...Tudod-e még a balkont, az olajfás kertre tekintőt?
(A szép hegyiváros kőkútja csicsergett a holdfényben
[alattunk.)

„Most boldog vagyok!” – ott mondtam...

Te messze, – én itt.

Most ugyanazt a holdat nézzük és egymáson pihen
[a szívünk,

Bár egy percünk se hasonlít, bár hetekig jön tőled a hír,

Bár gázolsz sarat és vért s a téli földbe tanyázol,

Bár sírva írok itt most s mellettem bús, üres ágyad.

(*Záporos folytonos levél*)

S folytatódnak a *Levél a hitveshezben*, amelynek két utolsó versszaka mintha ismét csak a felelet lenne Kaffka Margit üzenetére:

És visszajöjj akárhonnán Solveigod esti dalára!

Radnóti szövege:

...s mégis eltalálok hozzád;
megjártam érted én a lélek hosszát, –

s országok útjait; bíbor parázson,
ha kell zuhanó lángok közt varázslom
majd át magam, de mégis visszatérek; ...

A *Záporos folytonos levél* ilyen intenzív belejátszása Radnóti utolsó versei hangulatába nem a véletlen műve. Radnóti utolsó verseiben általában is megfigyelhető az emlékezetében élő nagy olvasmányélmények hangulatainak, képeinek tudatos felhasználási szándéka, a maga versének „rámin-tázása” idegen remekművekre, elég ha a *Nyolcadik ecloga* Babits Jónásával való kapcsolatára, az *Erőltetett menet* és Walter von der Vogelweide *Ó jaj, hogy eltűnt minden* című versének találkozására, a *Hetedik ecloga* Horatius-parafrázisára utalunk. Továbbmenve azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Radnótit nemcsak a *Záporos folytonos levél* megénekelte helyzet azonossága a magáéval ragadta meg, hanem a vers pacifista jellege is, ami miatt ez a vers nem kerülhetett be az általa megjelentetett Kaffka-gyűjteménybe („elháríthatatlan technikai akadályok” miatt – ahogy utószavában írta), s így e versre utalás egyúttal a szabadság, az irodalommal való foglalkozás elvesztett örömét is hozta, jelentve azt a világot, amelyet végleg elveszített.

Radnóti 4. razglednicájában azután még egyszer felsejlik egy Kaffka-vers vizuális, szerkezeti képe, talán tudata alatt motozva, amikor hasonló megoldással helyezi el az idegen nyelvű szöveget a verstestben: a *Te deum* című Kaffka-vers utolsó versszakát idézzük:

Messze az árok... tőled elég volt,
Könnyem elég volt! – Félúton intett
Kegyelmet néked, veszni indultnak,
Kegyelmet nékem. (Ó, daloljuk most!
„Te deum!” –, csak így érteni ezt meg.)
– Hazák és utak felett az Isten.

Ez a Kaffka-vers azonban gondolatilag is a 4. razglednica világát idézi, a megfelelések egy gazdagabb körével.

Kísérletünk a Radnóti-filológia lehetőségeire mutat. E lehetőségek közül emeljük ki, a Kaffka-kutatás itt megkezdett mozzanatainak további mélyítésén túl a nagyon szükséges Babits- és József Attila-párhuzamok tisztázását is, nemkülönben pedig műfordításai tüzetes szembesítését az eredeti alkotásokkal, hogy a Radnóti-versekbe áramló ihletések mellett a Radnóti-versekből a műfordításokba kerültek egyaránt tisztán láthassuk.

